

УДК: 630*907.11 (477.82)

П.Т. Яценко¹; А.А. Горун, В.І. Матейчик,
П.Т. Семенюк, П.В. Юрчук – Шацький НПП

ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ АКТИВНОЇ ОХОРОНИ ДУБОВИХ НАСАДЖЕНЬ У ШАЦЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРИРОДНОМУ ПАРКУ

Охарактеризовано особливості формування та сучасний стан соснових і дубових насаджень у заповідній зоні Шацького національного природного парку. Показана доцільність застосування методів активної охорони для забезпечення переважання дуба у складі насаджень і збереження дубових лісів, формування яких природним шляхом в умовах заповідного режиму є довготривалим і проблематичним.

P.T. Jashchenko, A.A. Gorun, V.I. Matejchyk, P.T. Semenjuk, P.V. Jurchuk

About expediency of active protection of oak plantations in Shatsk National Natural Park

A feature of shaping and state of the art of pine and oak plantations in a reserved zone of Shatsk national natural park are characterized. The expediency of application of methods of active protection for maintenance of a dominance of an oak in structure of plantations and preservation of oak woods is shown, which shaping by a natural way in conditions of a reserved mode is long-term and problematic.

Одним із завдань Шацького національного природного парку є збереження цінних лісових екосистем у районі Шацьких озер. Проте на сьогодні виконання цього завдання потребує уточнення і додаткового розгляду, оскільки традиційне консерваційне заповідання не забезпечує збереженості вихідного складу та фітоценотичної структури насаджень. Тому проблему збереження лісових угруповань і проблему стеження за ходом природних змін у них необхідно розрізняти і розглядати окремо як два аспекти заповідної справи. Це підтверджують і результати досліджень, які ми провели з метою оцінки стану збереженості лісів у заповідній зоні Шацького НПП.

Зазначимо, що лісові землі заповідної зони парку (4187 га) є лісовими масивами, які були вилучені у 1984 р. із складу експлуатаційних лісів II групи Шацького навчально-дослідницького лісгоспзагу та з колгоспних лісів, і в яких інтенсивно проводилися всі лісгосподарські заходи, в тому числі й рубки головного користування, а заліснення зрубів не завжди було якісним. З часу утворення національного природного парку в цих лісах догляди за насадженнями не проектували і не проводили, за винятком розчистки кварталних просік та лісових доріг відповідно до вимог пожежної безпеки.

Необхідно зазначити, що у заповідній зоні великі площі займають ліси штучного походження, зокрема лісові культури сосни та частково дуба. Віднесення їх до заповідної зони було зумовлене віддаленістю лісових урочищ від населених пунктів та місць рекреаційного використання і мало на меті забезпечувати реальне дотримання заповідного режиму. Ці лісові культури були посаджені переважно у повоєнний період, на місці великих зрубів після суцільнолісосічних рубок, застосовуваних колишнім ліспромгоспом. Про ве-

¹ Інститут екології Карпат НАН України

ликі масштаби тогочасних вирубувань свідчить зокрема те, що для вивозу деревини з лісосік у Гутянських і Шацьких дачах було прокладено вузькоколіїрку, а щоденний об'єм вивозу сягав 300 м куб. деревини. У заповідній зоні є й окремі ділянки соснових культур передвоєнного періоду.

Вивчення сучасного стану лісових екосистем Шацького НПП та аналіз резерватогенних змін в них дають підстави вважати, що загалом збереженість заповідних лісів є доброю. Більшість насаджень перебуває на етапі активної природної саморегуляції, усталення компонентів і кількісних їх співвідношень у деревостанах. Добре помітне явище природної диференціації дерев, особливо у середньовікових (55-60 років) лісових культурах сосни, створених у свіжих і вологих борових та суборових типах лісорослинних умов. Обстежені нами насадження хвойних (зокрема у Мельниківському лісництві) є високоповнотними, стовбури дерев добре очищені від сучків, а кількість природного відпаду незначна. Наявність окремих сухостійних дерев та характер трав'яно-мохового вкриття свідчать про набуття штучноствореними сосняками рис природних лісів, про відновлення у лісових екосистемах природного ходу біологічних процесів і натуралізацію реформування похідних фітоценозів.

На наступних етапах становлення, розвитку й формування природного лісу, очевидно, необхідно чекати подальшого їх часткового зрідження та появи природного поновлення під наметом штучностворених деревостанів. Відбуватиметься й формування складної фітоценотичної структури соснових лісів на основі появи нової генерації сосни вже природного походження з участю дуба, берези та інших листяних деревних порід. Вже зараз на багатьох ділянках сосняків простежується поява природного поновлення дуба, що свідчить про початок формування дубово-соснових деревостанів у суборах, але процес цей довготривалий. На сьогодні тільки окремі ділянки соснових насаджень мають незадовільний санітарний стан і потребують втручання у хід їхнього розвитку. Доцільність такого втручання за поданням провідних спеціалістів парку повинна визначати науково-технічна рада Шацького НПП.

Цілком інша картина спостерігається зараз у похідних насадженнях листяних порід, зокрема у дубняках. Оскільки у заповідній зоні вже протягом майже 20 років не проводилися рубки догляду, то створені тут у 50-ті роки ХХ ст., тобто до часу заповідання, культури дуба на сьогодні потребують активного втручання у лісоформувальний процес. Причиною цього є те, що у сугрудових умовах міжвидові конкурентні взаємовідносини є досить напруженими, тут завжди з'являється домішка другорядних листяних порід (зокрема, осики, берези, граба, тощо), які швидко переганяють дуб по висоті і формують свій зімкнутий намет, витісняючи головну деревну породу. Дуб, як світлолюбний вид, погано росте в умовах сильного затінення. Класичним лісівничим правилом вирощування дуба є його "...ріст у шубі, але з непокритою головою" [1,2]. Бо саме за умови наявності бокового впливу підгінних порід дуб формує високопродуктивні насадження, але погано росте за умови верхівкового їх зімкнення. Цим зумовлюється біологічна необхідність проведення рубок догляду у перегущених дубових насадженнях, що сприяють освітленню дуба, збільшенню площі його живлення, регулюванню конкурентних відносин та відбору якісних за формою особин цієї породи, формуванню підгону.

Тому для збереження участі дуба в грабових судібровах заповідної зони Шацького НПП ми вважаємо за доцільне застосувати метод активної його охорони шляхом часткового вилучення м'яколистяних порід. Це сприятиме формуванню і відновленню дубових деревостанів у відповідних їм типах лісорослинних умов. Доцільність активного втручання у лісовідновний процес підтверджує й сучасний стан дубових насаджень.

Так, обстеження загущених лісових культур дуба у Мельниківському лісництві (кв. 33, виділи 4,11,18, 28, 33) показало, що внаслідок не проведення своєчасно відповідних рубок догляду в цих насадженнях перший їх ярус тепер формують крупномірні осика та береза, які часто пошкоджені серцевинною гнилизною та є вітровальними. Падіння таких великих дерев зумовлює пошкодження особин дуба, що відстав у рості по діаметру і частково по висоті, а це призводить до остаточного розладу насаджень, зумовлює потребу їх докорінної реконструкції. Так, у кв.39 виділ 9 лісові культури дуба практично витіснені другорядними деревними породами; на площі 29 га тут фактично відбулася небажана зміна порід, які не відображають специфіки корінних типів лісу, нівелюють лісорослинний потенціал і різноманітність судібров Шацького НПП. Співвідношення порід і таксаційні показники таких насаджень, а також інтенсивність доцільного вирубування відображає табл. 1.

Табл. 1. Таксаційні характеристики лісових культур дуба із заповідної зони

Квартал та виділ	Площа виділу, га	Таксаційні показники насаджень						Запас деревостану м ³ на 1 га	Об'єм вирубування м ³ з площі
		Склад	Вік	Повно-та	Бонітет	Сер Д	Сер Н		
12/ 22	4.9	3С2ДЗБ1Ос	74	07	I	23	24	340	182
13 / 9	4.6	3Б2Д2Ос2Вх1С	44	09	I	17	18	186	184
33 / 4	6.2	4Б2Д1Ос1Я1Вх	54	09	Ia	20	20	267	198
33/ 18	2.3	4Б3Д2Ос1Г+Я, К	69	08	Ia	26	32	283	178
33/ 33	3.7	3Д2С3Б2Ос+Г, К	79	08	Ia	25	28	324	229
34/ 28	10.0	4Б2Д2Ос1Г1Вх	79	08	Ia	26	38	280	405
Разом									1376

Тому проведення на таких ділянках санітарних вибіркових та реконструктивних рубок вважаємо необхідним заходом, яким ще можна зберегти існуючі лісові культури дуба і прискорити відтворення корінних типів деревостанів, не допустити остаточної зміни порід та розладнання насаджень внаслідок вітровальності осики та берези.

Посадка на пені другорядних порід сприятиме також формуванню по-рослевого природного їх поновлення (коренепаросткового та від пня), яке слугуватиме кормовою базою для диких копитних, а посилення освітленості трав'яного покриву може супроводжуватися і збільшенням флористичного різноманіття насаджень, появою геліофітних рідкісних видів рослин.

Таке наше бачення проблеми збереження дубових насаджень Шацького НПП.

Якщо ж розглядати заповідання тільки в аспекті забезпечення природного ходу лісоформуального процесу, то активне втручання у розвиток зазначених культур дуба є недоцільним. Водночас хід сукцесійних змін у таких

насаджень передбачити на сьогодні важко, малоімовірним є й збереження дубових деревостанів, бо процес зміни порід завершиться швидко, а формування й відновлення корінного насадження буде довготривалим.

Література

1. Нестеров В.Г. Общее лесоводство. – Изд-е 2-е. – М.-Л., Гослесбумиздат, 1954 – 655 с.
2. Погребняк П.С. Основы лесной типологии. – Киев: изд-во АН УРСР, 1955. – 456 с.

УДК 630.5*

А.О. Бондар*, канд. с.-г. наук – ДЛГО "Вінницяліс"

ЧЕРЕШНЯ ЗВИЧАЙНА В ЛІСОВИХ КУЛЬТУРАХ ДУБА ЗВИЧАЙНОГО

Обґрунтована доцільність введення в лісові культури з участю дуба звичайного у дібровах Поділля черешні звичайної суцільними рядами для збільшення вартості виходу цінної деревини черешні у віці 50 років.

А.О. Bondar – SFM "Vinnicialis"

Bird Cherry in forest plantations of Common Oak

Necessity of introduction for cultures with participation of an **common** oak in oak groves of Podolia of a **Bird cherry** continuous lines for increase in cost of reception of valuable wood of a **Bird cherry** in the forest age of 50 years is proved.

Черешня звичайна (вишня пташина) у природних насадженнях зустрічається у середній і південній частині Європи, в тому числі України, Молдови, Криму і Кавказу. У горах піднімається до висоти 500-800 м н.р.м.

У молодості тіньовитривала, вимоглива до родючості ґрунту і вологи повітря. Помірно теплолюбива. Росте швидко. Максимальних розмірів досягає у 50-60 р. У Тростянецькому дендросаду у 19 р. досягла висоти 10 м (Мисник, 1962), в Лісостепу Росії у 24 р. досягла висоти 4,5 м і діаметра 7,1 см (Альбенський, Дьяченко, 1949), а всього досягає висоти до 30 м (Литвак, Ткачук, 2002).

Найбільших розмірів досягає у Західному і Правобережному Лісостепу на свіжих лісових суглинках і чорноземах, які по умовах місцезростання відносяться до свіжих дібров. Досить інтенсивно росте на ґрунтах, які по умовах місцезростання відносяться до вологих дібров і до свіжих і вологих судібров. На сухих, навіть родючих ґрунтах, росте погано, а піщані ґрунти уникає.

У сприятливих умовах плодоносити починає з 8-10 р. Проте, в Житомирському ботанічному саду черешня почала плодоносити з 3-4 р. (Литвак, Комаров, 1992).

За даними В.К. М'якушко (1964, 1965) у свіжих і вологих дібровах західної частини України черешня звичайна починає плодоносити з 10 р. На одному гектарі зустрічається від 10 до 220 плодоносних дерев черешні віком від 10 до 80 р. За таких умов на землю випадає від 0,7 до 19,3 кг ягід або 0,6-9,7 тис. горішків.

* Генеральний директор об'єднання "Вінницяліс"